

1930-talet

STADSPLANEIDEAL OCH ARKITEKTUR

I VÄSTMANLAND UNDER MODERNISMEN

Temaberättelsen gör nedslag i vår moderna historia med exempel från länets olika kommuner. Tematiskt följer vi intressanta företeelser, byggnadstyper och bebyggelsemiljöer i kommunerna som berättar om välfärdssamhällets framväxt i Västmanlands län. Med temaberättelsen vill vi väcka nyfikenhet och inspirera till vidare upptäcktsfärder i vår moderna historia runt om i kommunerna och länet.

MED 1930-TALET KOM BÅDE RADIKALT NYA STADSPLANE- OCH ARKITEKTURIDEAL

1930-talet

Stadsbyggnadsidealerna och arkitekturens formspråk har förändrats genomgripande under 1900-talet. Internationella influenser, statliga lånevillkor och omfattande bostadsforskning är några av de faktorer som påverkat ideal och utformning. Men också landets bostadspolitik, finansiella situation och tekniska utveckling har spelat stor roll.

Många skickliga arkitekter och planerare ligger bakom de kvaliteter som återfinns i modernismens miljöer. Med 1930-talet kom både radikalt nya stadsplane- och arkitekturideal. Med funktionen som utgångspunkt och med nya tekniska landvinningar fick arkitekturen helt nya former. Hus i park med maximal tillgång på ljus och luft blev det nya sättet att bygga. Tydliga exempel på 1930-talets stadsbyggnadsideal återfinns bland annat i Kungsör, Riddarhyttan och i delar av Västerås.

1930-TALET OCH FUNKTIONALISMEN

Den nya arkitekturen presenterades i Sverige på Stockholmsutställningen 1930. Influenser och inspiration kom från Tyskland, Holland och Frankrike.

Man ville frigöra sig från tidigare ideal och skapa en arkitektur som speglade den egna tiden. Den nya arkitekturen skulle vara fri från onödiga ornament.

| Trapphus på Herrgärdet i Västerås.

För fritid och rekreation byggdes på 1930-talet anläggningar som tennis- och simhallar. Sporthallen i Hallstahammar från 1939 är ett exempel från länet.

Funktionalismen stod för något nytt och i Sverige fick den en tydlig politisk och social dimension. Man ville råda bot på bostadsbristen och bygga bra och billiga bostäder.

BARNRIKEHUS OCH KOLLEKTIVHUS

Nya tankar och idéer spreds på 1930-talet om hur bostaden skulle se ut och fungera. Nya bostadsidéer som till exempel kollektivhuset lanserades.

Tanken var att underlätta för familjer där båda föräldrarna arbetade. I ett kollektivhus fanns personal för barntillsyn och centralkök för att underlätta matlagningen och spara utrymme i lägenheten.

För att minska trångboddheten initierade riksdagen 1935 en satsning på barnrikehus. Den statliga satsningen riktade sig till trångbodda barnfamiljer och innehöll fördelaktiga statliga lån till byggherren och ett särskilt bostadsbidrag till de familjer som flyttade in. I många kommuner bildades de första allmännyttiga bostadsföretagen för att bygga och förvalta barnrikehusen.

I Surahammar lät både kommunen och bruket uppföra barnrikehus i form av enfamiljshus. De första barnrikehusen i centrala Hallstahammar började byggas 1939 och området kallades därefter Barnängen.

NY TEKNIK

Funktionalismen var en modern arkitektur som tog tillvara nya tekniska möjligheter. Med maskintillverkade tunna glas kunde stora glasytor tillverkas. Rundade hörn i glas blev en symbol för en ny och avancerad teknik. På kommersiella och offentliga byggnaders fasader monterades neonljusskyltar. Nya material som träfiberskivor började användas i byggandet.

HUS FÖR EN NY TID

I stadskärnorna byggdes affärshus och biografer. Från Kooperativa Förbundets arkitektkontor spreds typitade Konsumbutiker över hela landet. Man började också bygga för rekreation och fritid. Idrottsanläggningar, simhallar och sportstugor uppfördes för friluftsliv.

MÅNGA FUNKTIONER PÅ LITEN YTA

1930-talets nya bostad fick funktionsstuderade planlösningar och skulle rymma flera rum på liten yta för att hålla kostnaderna nere. En nyhet var välutrustade hygienutrymmen.

UPPREPNING OCH ENHETLIGHET I DE NYBYGGDA OMRÅDENÄ VAR ETT ESTETISKT GREPP

HUS I PARK

Bostadsområdena planerades med grönska och luftighet mellan husen för att ge bostadslägenheterna mesta möjliga solljusinfall. Detta sätt att bygga kallades "hus i park". Ljus och luft präglade alltså både stadsplanen och bostaden. Flerbostadshusen orienterades dessutom efter väderstreck. Stadsdelen Vasastaden i Arboga uppfördes enligt detta ideal.

LAMELLHUS PÅ RAD

Lamellhusplaner med flerbostadshus som placerades parallellt bredvid varandra blev vanliga. Upprepning och enhetlighet i de nybyggda områdena var ett estetiskt grepp.

Fortfarande byggdes tjocka hus med enkelsidiga lägenheter men man övergick också till att bygga så kallade smalhus med genomgående lägenheter med fönster åt flera väderstreck. Mindre flerbostadshus med fyra lägenheter blev också en vanlig hustyp.

GEOMETRI OCH LÄTTHET

Husen utformades som geometriska volymer. Fasaderna fick slätputs i ljus kulör och större uppglasade fönsterytor i liv med fasaden och vertikala uppglasade trapphus.

Funkisvillor i Kungsör.

Metodistkyrkan på Nygatan i Kungsör byggdes 1937. Foto i Västmanlands läns museums arkiv.

Uppglasade bottenvåningar för butiksfönster i Sala centrum.

Entréportarna hade höga glasade dörrblad i trä eller rostfritt stål. Fönster över hörn och fönster i hörnläge var en nyhet. Fönstren hade en till tre lufter och saknade spröjs. Fönstersnickerierna fick ofta samma kulör som fasaden. I annat fall var grönt vanligt förekommande kulör för fönstersnickerier.

Delar av byggnader bars upp av runda pelare. Långa sammanhängande fönsterband och balkonger skapade ett horisontellt intryck. Terrasser och balkonger hade rundade former och fortsatte ofta över husets hörn. Balkongfronterna var helt släta eller utgjordes av finveckad korrugerad plåt. Fönsterbleck och stuprör målades ofta i fasadfärg.

VITA VILLOR MED KUBISKA FORMER

Villor i renodlad funktionalism kunde ha putsad fasad eller träfasad. Fasaderna var asymmetriskt uppbyggda. Fasadfärgen var oftast vit eller ljus pastell. Villorna fick kubiska former med platta eller låglutande tak.

Fina exempel på funkisvillor finns bland annat i Kungsör, i stadsdelen Blåsbo i Västerås och i Riddarhyttans egnahem.

Funkisvilla på Blåsbo i Västerås.

KÄLLOR & LITTERATUR

Västmanlands läns museums arkiv.

Björk, Cecilia, Lars Nordling & Laila Reppen. *Så byggdes villan.*

Svensk villaarkitektur från 1890–2010. Stockholm 2009.

Caldenby, Claes. "De stora programmens tid" *Att bygga ett land.*

1900-talets svenska arkitektur. Stockholm 1998.

Lepasoon, Urve. *Byggnaders särdrag. Stilhistorisk handbok 1880–1960.* Karlskrona 2001.

Rudberg, Eva. *Folkhemmets byggande under mellan- och efterkrigstiden.* Stockholm 1992.

Rudberg, Eva. "Folkhemmets välfärdsbygge 1940–60". *Att bygga ett land.*

1900-talets svenska arkitektur. Stockholm 1998.

TEXT

Maria Mellgren. Västmanlands läns museum.

FOTO

Anders Forsell. Västmanlands läns museum.

GRAFISK DESIGN

Emelie Söderlund.

OMSLAGSBILD

KF:s bageri och charkuteri från 1932 ritat av Eric Rockström vid

Kooperativa förbundets arkitektkontor.

BAKSIDESBILD

Virso bruk moderniserades och tillbyggdes bland annat på 1930- och 40-talen.

Foto Anna Ahlberg, Västmanlands läns museum.

Med projektet *Modernismen i Västmanland* vill Länsstyrelsen i Västmanlands län och Västmanlands läns museum lyfta fram länets moderna historia och bebyggelsemiljöer. Tidsperioden är av stor vikt för länets framväxt och har satt avtryck i den fysiska miljön som är både omfattande och komplexa. Inom projektet uppmärksammar vi länets moderna kulturarv så att modernismens kulturhistoriska värden och kvaliteter inte går förlorade. Läs mer på projektets hemsida: www.modernismen.se

Länsstyrelsen
Västmanlands län

